

SELÇUKLU-ABBASÎ HANEDANLARI ARASINDA GÜÇ, İKTİDAR VE EVLİLİK İLİŞKİSİ*

Nazlı ALTUNSOY¹

Öz

Büyük Selçuklular, henüz devletlerini kurmuşken önemli bir mücadeleye daha girmişlerdi: İslam dünyası liderliği savaşı. Selçuklu sultanları kendilerini dünyevî lider, Abbasî halifelerini de dinî lider olarak tanıtmış ve bu iki gücün birleşmesi için taraflar akrabalık tesis etme yoluna gitmişlerdi. Böylece iki hanedan hem birbirine daha da yakınlaşmış, siyasî ve dinî gücün birleşmesi ile diğer devletlere karşı da daha güçlü bir duruş sergilemişlerdir.

Tuğrul Bey'in, halifenin kızı ile evlenmesi, Selçukluların siyasî gücü elde etmeye ve İslam dünyasında kendilerine önce yer edinmeye, ardından da liderlik sıfatını almaya çalıştıkları bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu, oldukça önemli bir hadise olup, çalışmada görüleceği üzere, hiç de olağan karşılanan ve kolay gerçekleşen bir evlilik olmamıştır. Ardından İslam dünyası liderliğindeki güç dengesinin Selçuklular lehine dönmesi, bu ikili arasında kaçınılmaz olarak rollerin de değişmesine yol açmış, bu sefer de Abbasî halifesi, Melikşah'ın kızıyla evlenme konusunda ısrarcı olmuştur.

Ortaçağ dünyasında Batı'da olduğu gibi İslam dünyasında da evlilikler daha çok “erki” elde etmek için siyasî amaçlar ile gerçekleşmiştir. Güce ortak olmaya çalışan ve daha zayıf durumda olan taraf hemen her zaman talepkâr durumda olmuştur. Çalışmada, evliliklerin siyasî amaçlar ve güç dengeleri üzerinde oynadığı rol, Selçuklu özelinden iki örnekle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu, Abbasî, Halifelik, Evlilik, Liderlik.

POWER, ABILITY AND MARITAL RELATIONSHIP BETWEEN SELJUKS AND ABBASIDS DYNASTIES

Abstract

Short after established their state The Great Seljuks contended for being leadership of Islamic World. Sultans of the Seljuks while introduced themselves as secular leaders, introduced the Khalifas of Abbasids as religious leaders and for establishing concentration of these two powers they started to have kinship with eachother. In this way two dynasties became much more closer to eachother and they took a stand against to other states more powerful by union of politic and religion power.

While the Seljuks were trying to gain a place and trying to be a leaders in the Islamic World, marriage between Tugrul Beg and the daughter of Khalif ocured. It was extraordinary and hard being as well as very important event. After this because of starting to go balances of power in Seljuks favour about being leader of Islamic World, so the Khalif of Abbasids insisted on to get married with the daughter of Meliksah.

Marriages in Islamic World ocured for gaining power with the political aims like in the Mediaeval West World. The weaker side due to want about having the power was always demanding. In this article political roles of marriages about the political aims and balances of power, will be discussed with two examples belong to the Seljuks.

Keywords: The Great Seljuks, Abbasids, Caliphate, Marriage, Leadership.

*Bu çalışma, 29/07/2013 tarihinde Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı tarafından kabul edilen “Büyük Selçuklu Devleti ile Abbasî Halifeliği İlişkileri ve İki Hanedan Arasında Evlilikler” isimli yüksek lisans tezinden elde edilmiştir.

¹Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi ABD; Doktora Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, ORCID ID: 0000 0002 7433 4401, e-posta: nazli.altunsoy@klu.edu.tr

Giriş

Tuğrul Bey, Büyük Selçuklu Devleti'ni kurar kurmaz devrin Sünnî İslam dünyasının lideri konumunda olan Abbasî halifesine bir elçi yollayıp, halifelige bağlı olduklarını bildirmiştir. Bir süre sonra Abbasî halifesinin Şiilere karşı Selçukluları bir kurtarıcı olarak görüp Bağdat'a davet etmesi, ilişkinin kısa sürede büyük bir gelişme sergilediğini göstermektedir. Bu gelişme, kısa süre sonra Sünnî hilafetin koruyucusunun Selçuklular olduğu algısını doğmasına yol açacaktır. Zamanla bu, gerçeklik zeminine oturacak ve Selçuklu sultanlarından hemen hepsi kendilerini Abbasî halifelerinin birer koruyucusu olarak göreceklerdir.

Böyle olmakla birlikte, Tuğrul Bey döneminden başlayarak Selçuklu sultanları, halifelerin dünyevî yetkilerini ellerinden alıp, onları dinî bir lider konumunda tutmaya çalışmışlardır. Ancak sultanlar bunu yaparken halifelere derin bir saygı duymuş, dinî lider olarak onlara bağlı olduklarını ve onları bir nevi üst kurum olarak gördüklerini hemen her fırsatta dile getirmişlerdir. Selçuklu sultanları Sünnî İslam'a öyle sıkı sarılmışlardır ki, Abbasî hanedanı ile evlilik ilişkisi kurmayı kendileri için bir şeref vesilesi, İslam dünyasında saygınlık kazanma yolu ve bunu rakip devletlere karşı üstünlük elde etme kozu olarak görmüşlerdir.

Büyük Selçuklu sultanları için Abbasî halifeleri ile olan ilişkiler, onların siyasî hayatlarında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Selçuklu sultanları bu ilişkiyi daha da ileri götürmek, sosyal ve siyasî bağları kuvvetlendirmek ve Hz. Peygamber'in soyuna intisap etmek için halifelerle akrabalık bağları kurmaya özen göstermişlerdir. Sultan Berkayaruk hariç bütün Büyük Selçuklu sultanları Abbasî hanedanlığı ile evlilikler gerçekleştirmeye özen göstermişlerdir. Bu amaç doğrultusunda daha Tuğrul Bey devrinde Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile Abbasî Halifesi Kaim Biemrillah ve Kaim Biemrillah'ın kızı Seyyide Hatun ile de Tuğrul Bey evlenmiştir. Ardından Sultan Alp Arslan'ın kızı Fülane Hatun ile Halife Kaim Biemrillah'ın torunu Uddetüddin, Sultan Melikşah'ın kızı Mah Melek Hatun ile Halife Muktedî Biemrillah, Sultan Muhammed Tapar'ın kız kardeşi İsmet Hatun ile Halife Mustazhir Billah evlenmişlerdir. Adeta bir gelenek haline alan bu hısımlık ilişkisi çerçevesinde Sultan Sencer de Kızı Emire Hatun ile Halife Müsterşid'i evlendirmiştir. Yine Sultan Sencer devrinde Muhammed Tapar'ın kızı Fatıma Hatun ile el-Müktefi Biemrillah ve Irak Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Mesut ile de Halife Müktefi'nin kızı Seyyide Zübeyde evlenmişlerdir.

İki hanedan arasında cereyan eden ve bir hayli yoğun olduğu gözlemlenen bu evliliklerden ikisi, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Bunlar, Tuğrul Bey'in Halife Kaim Biemrillah'ın kızı Seyyide Hatun ile ve yine Sultan Melikşah'ın kızı Mah Melek Hatun'un Halife Muktedî Biemrillah ile olan evlilikleridir. Çalışmanın konusunun iki evlilikle sınırlandırılmasında, iki hanedanın siyasî güç dengesindeki pozisyonlarının tam da değiştiği döneme ait birer kesit almak fikri etkili olmuştur. *“Güç dengelerindeki değişimin hanedanlar arası evlilikler üzerinde etkisi veya diğer bir değişle acaba evlilik ilişkileri ile siyasî güç arasında bir bağlantı var mıdır?”* sorusu, çalışmanın konusunu belirlemiştir. Bir birini tekrardan pek de öteye gitmeyen bilgi yığını ile okuyucu sıkılmamak düşüncesi diğer evliliklerin konu dışında kalmasında etkili olan bir diğer nedendir.

1. Tuğrul Bey ve Halifenin Kızı Seyyide Hatun'un Evliliği

Tuğrul Bey'in hayatının son yıllarındaki en önemli olay, halifenin kızı ile evlenme isteği olmuştur. Bu mesele onu ve devleti çok uzun süre meşgul etmiş, bu amaç doğrultusunda büyük emek sarf edilmiştir. Tuğrul Bey'in bu evlilik konusu üzerinde neden bu kadar durduğu, bunun ile neyi hedeflediği tarihçiler tarafından çok tartışılan konulardan birisidir. Bu konu hakkında George Makdisi: *“Tuğrul Bey uzun zaman çalışarak elde ettiği kariyerini bu evlilik ile taçlandırmak istemiş ve bunun ile daha önce hiçbir emirin ulaşamadığı makamı elde etmeye çalışmıştır.”* (Makdisi, 2009: s. 140, 142; Ayan, 2017: s. 24-25) demektedir. Kitapçı ise bunu; *“Tuğrul Bey'in bu evlilikteki amacı, bir kanser gibi saran Şiiliğe karşı Sünnî doktrini bir devlet politikası haline getirmek, Selçuklu Hanedanını Abbasî Hilâfeti ile kaynaştırmak, dolayısıyla*

siyasî iktidarı elinde tutan Selçuklu Saltanatı ile dini gücü temsil eden Abbâsî Hilâfetini birleştirmek ve böylece Türk'ün geleneksel askerî aristokrasisine dayanan yeni, daha güçlü, daha zinde bir imparatorluk kurmaktı." (Kitapçı, 1994: s. 14) şeklinde izah etmeye çalışmıştır.

Tuğrul Bey, Hz. Peygamber soyuna bu evlilik ile katılmayı hedeflediği ileri sürülebilir. Bu amaçla öncelikle kardeşinin kızı Hatice Arslan Hatun'u halife ile evlendirmiş, ikinci olarak da halifenin kızı ile evlenerek bu iki hanedanı birleştirmek ve böylece dünyevî ve uhrevî saadete ermek istemiş olmalıdır. Bu hususta Ahmet Cevdet Paşa: "*Tuğrul Bey her istediğini elde etmiş bir ulu sultan idi, bu arzusuna da kavuşursa Peygamber sülalesine intisap edecek, eski hükümdarların elde edemedikleri bir şeref ve iftihara kavuşmuş olacaktı.*" demiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1969: s. 234-235). Manevî olarak etkili olduğu düşünülen bu dinî sebeplerin yanında, kaynaklardan edinilen bilgilere göre Tuğrul Bey'in bu evlenme isteğinde ölen eşi Altuncan Hatun'un etkisinin de olduğu söylenebilir. Bahsi açılmışken, Altuncan Hatun'dan ve vasiyetinden bahsetmek yararlı olacaktır.

1.1. Altuncan Hatun

Altuncan Hatun, ilk önce Harzemşah ile evlenmiş ve ondan adı kaynaklarda sık geçen Anuşirvan adlı oğlunu dünyaya getirmiştir. Tuğrul Bey, onun güzel ahlaklı, edep erkân sahibi ve kültürlü bir kadın olduğunu duyunca veziri Kündürî'yi, Harzem ülkesine ona dünürü olması için göndermiş ve onunla evlenmiştir (Sevim, 2005: 32; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: 88-89). Altuncan Hatun bu üstün meziyetlerinin yanı sıra, ata binen, kılıç kuşanan ve gerektiğinde orduları kumanda edebilecek güçte bir kadındı. Sultan Tuğrul Bey'in devlet işlerinde onun fikirlerine büyük önem vermesi (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 88; Merçil, 2002: s. 607; Kitapçı, 1992: s. 119-120), onun sadece savaş değil, idare ve siyaset ilminde de donanımlı bir kadın olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Altuncan Hatun'un Selçuklu Devleti'ne en büyük hizmeti İbrahim Yınal isyanında olmuştur. O, bu isyan sırasında etrafındaki devlet adamlarını ve hatta halifeyi dahi dinlememiş ve kocası Tuğrul Bey'in yardımına koşarak, ordunun başına bir kumandan olarak geçip, devleti belki de yıkılmaktan kurtarmıştır. O, bununla da kalmayıp öz oğlu Anuşirvan'ı bile bu olay esnasında tevkif ettirmekten geri durmamıştır (Bundarı, 1999: s. 12-13; Köymen, 1976: s. 67; Genç, 2002: s. 653). Bunun için M. Altay Köymen onun için; "*İşte örnek bir Türk kadınının destana benzeyen kahramanlık hikâyesi. Ordular sevk ve idare eden devletin yüksek menfaati için her tehlikeyi göze alan hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, bu uğurda karşısına çıkan öz oğlunu bile zincire vurmaktan çekinmeyen ölürken bile devleti düşünen bir Türk anası.*" demiştir (Köymen, 1976: 70).

Altuncan Hatun, ölürken dahi eşini, devleti düşünmüş ve Tuğrul Bey'e halifenin kızı ile evlenebilmek için elinden geleni yapmasını, böylece hem bu dünyada hem de ahirette saadete ulaşacağını söyleyip, bütün malını mülkünü de halifenin kızına vermesini vasiyet etmiştir. Altuncan Hatun vasiyetinden sonra Aralık 1160'da, vücudunda su birikmesi hastalığından, Zencan'da ölmüştür (Bundarı, 1999: s. 18; Sevim, 2005: s. 32; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 215-216; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 88; Köymen 2004: s. 190; Sevim ve Merçil, 1995: s 45; Ayan, 2008: s. 113; Kapanşahin, 2012: s. 198).

1.2.Evlilik Teklifi

Eşinin ölümü üzerine, onun vasiyetine de uyarak harekete geçen Tuğrul Bey, halifenin kızıyla evlenmek için uygun ortamı hazırlamaya başlamıştı. 1061 yılında halife, daha önce Rey'e gönderilmiş olan eşi Hatice Arslan Hatun'u yanına, yani Bağdat'a getirmesi için elçiler göndermişti. Fakat Tuğrul Bey onu hemen göndermeyip, oyalayarak zaman kazanmış ve bu sırada halifenin kızı ile evlenme isteğini içeren bir mektubu halifeye yollamıştı. Sultan Tuğrul Bey bununla, gelişecek olaylar karşısında yeğenini bir koz olarak kullanmayı düşündüğü söylenebilir. Tuğrul Bey'in böyle bir evliliği planladığı, yeğeni Hatice Arslan Hatun'u Bağdat'a göndermeyip yanına getirtmesinden de anlaşılabilir (Bundarı, 1999: s. 18; Sevim, 2005:

s. 32; Reşidüddin, 2011: s. 104; Ahmed b. Mahmud, 2011: s. 59; Köymen, 1976: s. 44; Kaçın, 2017: s. 69). Halife ise bu duruma çok bozulup; “*Böyle bir adet hiçbir halife ile Rüknüdevle Adududdevle Tuğrul Bey ve diğer hiçbir devlet adamı arasında vaki olmamıştır. Bu durum bizim isteklerimize uygun düşmediği gibi bizim görevlendirdiğimiz (yani hükümdarlığını onayladığımız kimseye, yani Tuğrul Beye) de uygun olmaz.*” demiştir. Çünkü o bu evlilik ile halife, hem hilafet makamının kendi hanedanından gideceği korkusu ve hem de böyle bir evliliğin kendisini küçük düşüreceği endişesiyle başlangıçta bu evliliğe karşı çıkmıştır. Ancak daha sonra elçinin tehditkâr konuşmalarından çekinerek; sultanın eşi Altuncan Hatun’a ait olan bütün bölgelerdeki mülk ve gelirlerinin kendisine bırakılması, mihr olarak 300 bin altın verilmesi ve sultanın hiç ayrılmamak üzere Bağdat’ta oturması şartları ile bu evliliği kabul etmiştir. Anlaşılacağı gibi halife, Tuğrul Bey’in evlilik teklifine gönulsüzce rıza göstermiş ve fakat onun yerine getiremeyeceği şartlar ileri sürerek bu evliliği engelleme yoluna gitmiştir (Bundarî, 1999: s. 18; Sevim, 2005: s. 32; İbnü’l-Esîr, 2008: s. 221; Sıbt İbnü’l-Cevzî, 2011: s. 89; Ebu’l Ferec, 1999: s. 315; İbn Kesîr, 2000: s. 196; Mevdûdî, 1971: s. 209-210; Makdisi, 2009: s. 141, 147-148; Kitapçı, 1994: s. 20; Köymen 2004: s. 191; Ayan, 2008: s. 114; Altundağ, 1993: s. 103).

Olumlu bir cevap verilmiş olsa dahi halife, bu sıkıntılı durumdan kurtulmak için elinden geleni yapmıştır. Bunun için de Tuğrul Bey’in bu evlenme isteğinden vazgeçirilmesinin yollarını aramış, elçilerine gerekirse vezir Kündüri’den de yardım almalarını emretmiştir. Halife, cevabî mektubunda ayrıca Tuğrul Bey’den Kureys’i affetmesini, elinden alınan yerlerin iade edilmesini, 3 bini hemen olmak üzere halifeye 10 bin altın verilmesini de istemiş, bu arada ona hilatler ve hediyeler yollamaktan da geri durmamıştır (Sevim, 2005: s. 32; Sıbt İbnü’l-Cevzî, 2011: s. 90; Makdisi, 2009: s. 149).

Halifenin elçileri, mektup ve hediyeleri takdim ettikten sonra, Sultan Tuğrul Bey’i bu istekten vazgeçirmek için vezir Kündüri’den yardım istemişlerse de Kündüri; “*Sultanın isteğinin reddedilmesi iyi olmaz, daha çok para ve gelirleri için daha çok memleket istendikten sonra, yani bu evlenme işinin olumlu bulunmasından sonra bundan yeniden vazgeçilmesi asla iyi olmaz. Sultan bunu işitip daha başka şeylere rağbet edilmek istendiğini anlar. Esasen sultan bu evlenme konusunda kendisinden istenilenlerden daha fazlasını verir ve vermektedir de.*” diyerek bu duruma karşı çıkmıştır. Bu girişim böylece engellenerek, gelişmeler, evlenme konusunda halife olumlu cevap verdi şeklinde Tuğrul Bey’e bildirilmiştir. Bundan büyük bir memnuniyet ve sevinç duyan Tuğrul Bey’in durumunu İbnü’l-Esîr; “*O buna çok sevindi, devlet erkânı ve saray yakınlarını topladı, onlara asıl gayesinin halife vasıtasıyla Hz. Peygamber’in sülalesiyle akrabalık tesis etmek istediğini, bunda da muvaffak olduğunu ilan etti. Sultan bu şekilde kendisinden başka hiçbir hükümdara nasip olmayacak bir mazhariyete ulaşmış oldu.*” şeklinde kayda geçirmiştir. Vezir Kündüri de Selçuklu devlet adamlarına; “*Sultan Allah’ın Emirülmüminin’in kızıyla yapılacak olan evliliği nedeniyle verdiği nimeti ve bunun kendisine erişmiş olduğunu ve böyle bir nimeti kendisinden önce hiçbir kimseye vermediğini ifade etmektedir.*” demiştir. Onlar da bu duruma çok sevinmişlerdir (Bundarî, 1999: s. 18; Sevim, 2005: s. 33; İbnü’l-Esîr, 2008: s. 221; Sıbt İbnü’l-Cevzî, 2011: s. 92; Makdisi, 2009: s. 150; Kitapçı, 1994: s. 21).

Tuğrul Bey, vezir Kündüri’yi, halifenin eşi Hatice Arslan Hatun ve Hâdimu’l-Has Ferruh ile birlikte ve ileri gelen bazı devlet adamlarını da nikâh işlerini yürütmek için Bağdat’a göndermiştir. Tuğrul Bey onlarla birlikte halifenin kızının mihr olarak 100 bin altın ve gümüş mücevherler göndermiş ve ayrıca eğer halife bunları almayıp kızına verilmesini isterse o zaman Ferruh’u hizmette bulunmak üzere halifenin kızının kapısında durmakla görevlendirilmesini emretmiştir (Bundarî, 1999: s. 18; Sevim, 2005: s. 33; İbnü’l-Esîr, 2008: s. 221; Sıbt İbnü’l-Cevzî, 2011: s. 93; Makdisi, 2009: s. 150; Kitapçı, 1994: s. 21).

Tuğrul Bey’in mihr olarak gönderdiği malların listesini Sıbt, Garsunni’me’den edinmiş ve eserine almıştır. Garsunni’me ise halifenin yazı işlerinden sorumlu divanda çalışıyor olması

nedeniyle bu çeyizlerin listesini görüp eserine kaydetmiştir ki bu liste yalnız bu eserde mevcuttur. Liste şöyledir:

- 1) 100 altın (dinar).
- 2) Çeşitli cinsten 100 giysi.
- 3) 2250 parça mücevher.
- 4) Her birinin ayarı 1-3 miskal arasında bulunan 120 inci.
- 5) 640 parça kırmızı yakut ve pembe bedehşan süsü (balşah).
- 6) 58 parça firuze.
- 7) 28 parça büyük sim şeritli zümrüt.
- 8) 8-12 parça saf cam.
- 9) 14 parça süs (zînet) eşyası, bunlar arasında işlenmiş taç, bilezikler, kulak halkası, yüzükler, yakut işlemeli ayak bileziği, eyer ve minyatür taşıtlar (araba vs.), yemek kapları, sini, tepsi, altın kâseler, bunların hepsi işlenmiştir, taslar, ibrikler ve bunlara benzer şeyler.
- 10) Yer ve yatak yaygıları, yorgan ve çarşaf örtüleri, ibrişim halı ve benzerleri.
- 11) Her biri at üzerinde resmi elbiseli ve altın gerdanlıklı 35 cariye, 20 hizmetçi.
- 12) 80 at ve katır.
- 13) 100 kişilik askeri birlik ve pek çok çadır. (Râvendî, 1999: s. 109; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 96-97; İbn Kesîr, 2000: s. 196).

Tuğrul Bey veziri Kündüri'ye; “*Senin bu evlenme konusunda bildiğim hizmetlerin için sana müteşekkirim, bu hususun bilinmesi için bunu kendi elinde yazmanı istiyorum, böylece bu husustaki hizmetlerin gerçek olarak anlaşılır ve bunun karşılığı yalnız sana ait ve özge olur, ben bu buyruğumu açıkça belirtiyorum.*” demiş, ancak vezir bu emri yerine getirmemiştir. Bunun üzerine Tuğrul Bey; “*Tezkirenin kapsadığı şeyi yerine getirmeye icabet etmeyen bir kimse -ki bu şimdiye kadar hiç vuku bulmamıştır- bu emri yerine getirmemiş olur.*” demiş ve bunu bizzat kendi eliyle de yazmıştır. Bu durum vezirin çok zoruna gitmiştir. Aslında vezir Kündüri'nin bu konudaki kusurları, halifeye karşı dargın ve kırgın bulunmasından ileri geliyordu. O, bu evlenme isteğinin yerine gelmeyeceğini biliyor, bu nedenle de evlenme sorununun çözümlenme yetkisinin kendisinde olmasını istemiyor ve Bağdat'a gitmeyi erteliyordu. Bunun üzerine Tuğrul Bey; “*Ben Hezaresb'e 100 bin altın hazırlamasını ve bundan başka devlet hazinesinden hiçbir şey almamasını yazmıştım.*” diyerek ona; “*Başka bir şey yapma, hazineden gerekli parayı al, bu evlenme işi için sarf ettiğimiz para hazinemizden çıkmaz ise o zaman bize çok ayıp olur.*” demiştir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 93; Makdisi, 2009: s. 151).

Tuğrul Bey'in Bağdat'a gitmekle görevlendirdiği hacip ve emirler bu evlenme sorununu çözmeye çalışıp, vezir Kündüri'nin, kendilerini nikâh hususunda halifeye göndermek istediğini ve bu durumun halifeye ve kızına karşı çok ayıp olacağını söylemişlerdir. Tuğrul Bey de; “*İstenilen yapılırsa bu doğru ve iyi olur, yok eğer yapılmayacak olursa o zaman siz de geri dönünüz, eğer sonuç olumsuz bir duruma gelirse o zaman bizim bu işten vazgeçmemiz gerekir. Çünkü biz halifenin bizim hakkımızdaki fikir ve kanaatini ve onun nazarındaki yerimizi biliyoruz, bu nedenle bu sorunu elçilerimize bırakmayı yeğliyoruz.*” demiştir. Fakat daha sonra bu fikirden vazgeçilip elçilerin kendi arzu, istek ve görüşleri doğrultusundaki şeyleri yapmamaları, sorunun çözümü sırasında kendilerine hâkim olmaları vb. hususlar kendilerine bildirilmiştir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 93-94; Makdisi, 2009: s. 151).

Vezir Kündüri, Hatice Arslan Hatun, Selçuklu hacip ve emirleri, kadınlar ve şahitlerden oluşan Selçuklu heyeti Nisan/Mayıs 1061 tarihinde Bağdat'a ulaşmıştı. Vezir Kündüri, Hatice Arslan Hatun'u evine bırakıp, Sultanlık Sarayı'nda ikamete başladı. Kündüri ve Abbasi veziri Temimi

kararlaştırılan şartları, öneri ve görüşlerini karşılıklı olarak açıkladılar. Uzun konuşmalar olduysa da taraflar arasında yazılı bir karar alınamadı. Sonunda Temimi, halifeye, Kündüri'nin; *“Eğer beni bu nikâh işinden kurtaramazsanız o zaman ben bu memleketten (Bağdat'tan) çıkar giderim.”* dediğini açıkladı. M. A. Köymen'in de dikkati çektiği gibi bu durum Kündüri'nin kati bir emirle Bağdat'a geldiğini ve bu işte başarısız olursa sadece vezirliğini değil hayatını da kaybedeceğinin bilincinde olduğunu göstermektedir. Kündüri bu psikoloji ile *“Eğer bu evlenme işini istemiyor idiyse bunu ilk önce bildirmeniz gerekirdi. Artık bundan vazgeçmek olmaz, sizin bu vazgeçmeniz Sultan katında benim kanımı akıtmak için gösterilen bir çabadır.”* demiştir. Görüldüğü gibi son derece sinirlenen ve kızgın olan vezir Kündüri, Bağdat'tan ayrılmak amacıyla Nehrevan'a kendisi için bir çadır gönderip kurdurmuş, Abbasiler'in hâkimiyet rengi olan siyah cübbeyi çıkartıp beyaz giysiler giymiş ve böylece aradaki bağların koptuğunu göstermiştir. Bunun üzerine telaşa düşen halifelik ileri gelenleri, ondan Bağdat'ı terk etmemesini istediler ve halifeye de bir mektup yazıp onu korkuttular. Neticede nikâh işi, dört yıla kadar herhangi bir şekilde daha başka şeylerin talep edilmemesi hususunda kesin söz vermeleri şartıyla olumlu görülüp, kabul edilmiştir (Bundarî, 1999: s. 18-19; Sevim, 2005: s. 33-34; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 222; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 95; Mevdûdî, 1971: s. 210-212; Köymen, 1976: s. 45; Makdisi, 2009: s. 152-153; Kitapçı, 1994: s. 22; Alptekin, 1992: s. 116; Ayan, 2017: 26).

Evlenme konusunda Hanefîler evlenme akdinin İslam Hukuku'na göre doğru, fakat bu hususta herhangi bir şartın şeriatla yer almadığını, Şafiîler ise, böyle şartlı bir nikâh akdinin şeriat bakımından geçersiz olacağı hususunda fetvalar vermişlerdir. Bunun üzerine halife de bir çıkar yol bulduğunu düşünüp aradaki ihtilafı bahane göstererek nikâh konusunda olumlu bir cevap vermekten vazgeçmiştir. Vezir Kündüri ise bu sorunu çözme adına derhal halifenin huzuruna çıkarak onunla görüşmüş ise de halife bu konuda daha fazla ısrar etmemesini istemiş ve; *“Bu işi, senin fikir, görüş ve dini inancına bırakıyorum, bu hususta Abbasoğullarına kuşku duyulduğunu yakinen bilmekteyim. Esasında Abbasoğullarında böyle bir töre (kız verme) şimdiye kadar görülmemiştir.”* demiştir. Tam bu esnada Tuğrul Bey'in mektubu vezir Kündüri'ye ulaşmış ve mektupta da O, Kündüri'den halifeye yumuşak davranmasını, güzel sözlerle hitap etmesini istenmişti. Kündüri ise Tuğrul Bey'e bir mektup yazıp, nikâh sorunu dolayısıyla yapacağı işler hususunda ondan izin istemiş ve bu arada halifeye bağırıp çağırıp tehdit etmekten de geri durmamıştır. Halife ise bütün bunlara katlanmış, sesini çıkartmamıştır (Bundarî, 1999: s. 19-20; Sevim, 2005: s. 33; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 95; Köymen, 1976: s. 45; Makdisi, 2009: s. 154; Kitapçı, 1994: s. 23).

Vezir Kündüri, Mayıs/Haziran 1061 tarihinde halife, kadıların ve diğer ileri gelenlerin hazır bulunduğu divana gelmiş ve halifeye hitaben; *“Efendimiz Müminlerin emîrinin; saf, temiz ve sadık kulu Rükneddin Tuğrul Bey'in gönderdiği kimseleri dinlemesi ve istediği şeyi (nikâhı) yerine getirmesi, ona şeref verecektir.”* demiştir. Bunun üzerine halife de; *“Biz Abbasoğulları insanların hayırlısıyız, Hilâfet ve İmamlık kıyamete kadar bizim üzerimizde kalacaktır. Bize tutunanlar doğru yoldadır ve hidâyete erer, bizden ayrılıp bize düşman olanlar ise doğru yoldan ayrılarak sapıtırlar.”* demiştir. Böylece nikâh konusunda kendisinin olumsuz düşünceye sahip olduğunu ve hatta Selçuklu hanedanını Abbasî hanedanı ile akrabalık kurmaya layık bulmadığını açıkça ifade etmiştir. Bunun üzerine vezir Kündüri, mihr için getirmiş olduğu paraları da yanına alıp Hemedan'a gitmek üzere Bağdat'tan ayrılmıştır (Bundarî, 1999: s. 19; Sevim, 2005: s. 33; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 95-6; Köymen, 2004: s. 192; Kitapçı, 1994: s. 24). Bu duruma çok üzülen Tuğrul Bey'in; *“Uğrunda öz kardeşimi öldürdüğüm halifenin bana mükâfatı bu mu olmalı idi? Hâlbuki ben bütün malımı ona yardım için sarf ettim, en yakınlarımı ona olan saygım nedeniyle öldürdüm, kendimi fakir kılmak pahasına onun zengin olmasını istedim. Böyle olduğu halde niçin hiç düşünmeden beni reddetti.”* dediğini İbnü'l-Esîr kaydetmiştir. Tuğrul Bey bu açıklaması ve o ana kadar izlediği yolla, aslında halifenin yakın çevresinde kendi lehine kamuoyu oluşturmayı ve halifenin tutarsız davranışlarda bulunduğunu ortaya çıkarmaya çalışmış gibidir. Nitekim onun bu çabaları ve izlediği hassas politikası olumlu

sonuç vermiş ve halifenin etrafındaki ileri gelenler, onu ikna etmeye çalışmışlardır (Bundarî, 1999: s. 20; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 222; Köymen 2004: s. 192; Sevim ve Merçil, 1995: s. 46; Kitapçı, 1994: s. 24).

Vezir Kündüri, halifenin elçisine Tuğrul Bey'in; *“Kendisinden kızıyla evlenme isteğinde bulunduğumuz halife, bize olumlu cevap vermediği takdirde Hatice Arslan Hatun'un Kündüri'ye teslimi ile bana (Tuğrul Bey'e) gönderilmesi, Kutalmış ile gidip savaşıacağı ve onun işini bitirdikten sonra da bizzat Bağdat'a geleceğini ve çeyizlerin Bağdat'ta bırakılmasını emrettiğini, Bağdat'a gelmekten vazgeçtiğim takdirde halife ile kendisi arasındaki soğukluk nedeniyle bana itaatten çıkmaları ihtimalinden endişe ederim.”* içerikli mektubunu bildirmiştir. Mektubun içeriğinden de anlaşılacağı üzere bir hayli tehditkâr ifadelerle doludur. Öyle ki halifenin eşi Hatice Arslan Hatun'un dahi alınıp Selçuklu ülkesine götürüleceği ifade edilmiştir.

Bu mektup mevcut gerilimi ve huzursuzluğu daha da artmıştır. Halife ise belki bir adım sonrası silahlı çatışmaya dönecek olan ve gerginliği tırmandıran bu mektuba cevap vermemiştir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 97). Belki halifeden beklediği sert bir hamlenin gelmemesinden olacak ki, Tuğrul Bey mevcut gerilimi bir üst seviyeye çıkartacak adımlar atmış, halifenin ve yakın adamlarının iktalarına el koydurmuştur (Bundarî, 1999: s. 20; Sevim, 2005: s. 34-35; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 97-98; Reşidüddin, 2011: s. 105; İbn Kesîr, 2000: s. 198; Köymen 2004: s. 192; Kitapçı, 1994: s. 24; Kuşçu, 2010: s. 655). Yalnızca bununla yetinmeyen Tuğrul Bey, daha da ileri giderek, Reisü'l-İrakeyn'e halife hakkında kötü şeylerin yapılmasını, onun ululuk ve kutsallığına hâlel getirilmesini, haşmetinin yok edilmesi hususunda çaba gösterilmesini ve Hatice Arslan Hatun'un da kendisine gönderilinceye kadar Hilâfet Sarayı'ndan Saltanat Sarayı'na gönderilmesini emretmiştir. Bunun üzerine Reisü'l-İrakeyn de halifenin yakın adamlarını oturdukları saraydan almış, mallarına el koymuş ve yüksek bir gelire sahip olan halifenin iktâ topraklarını da almıştır. Halife ise bu duruma çok üzülüp; *“Tuğrul Bey'in bu iktaları ve gelirlerini elimizden alması şeriat kurallarına göre caiz değildir.”* demiştir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 101; Köymen, 1976: s. 44; Makdisi, 2009: s. 157-158). Bu gelişmeler iki taraf arasındaki gerilimin, fikri seviyede kalmayıp icraata döküldüğünü göstermiştir. Ortaya çıkan bu tablo üzerine Selçuklu ileri gelenleri artık bu evlenme işinden ümitlerini yitirmiş, halife ile Tuğrul Bey arasındaki yazışmalar da kesilmişti.

Tuğrul Bey en sonunda Başkadı Damgani'ye bir mektup yollamıştır. Mektubunda; *“Başkadının bütün zamanı bilim ve fıkıh öğretimine tahsis edilmiştir. Bu nedenle bu alanda yetkili olması bakımından o, anlaşmazlığı gidermeye ve yararlı nedenleri hazırlamaya çağırılmıştır. Değerli ve büyük insan Kündüri, huzurumuza döndüğü zaman işleri iyi ayarlayıp doğru yola sevk ettiğini ve bizim güvenimizi artıran konuşmalar yaparak isteklerimizi idrakte kollarını sıvadığını bize açıkladı. O bu evlenme işinin öyle sertlikle olmayacağını ve halifeye bizim gösterdiğimiz çeşitli ihtimam, ihsan ve alçak gönüllülükleri (biz bunları Ulu Allah'a yakınlaşmak amacıyla yaptık) çok yakından bilir. Fakat bütün yaptıklarımız güzel şeyler, dünya ve ahirette aleyhimize sanki bir vebal olarak döndürülmeye çalışıldı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen bizler, Allah'a güvenen kimseleriz ki o bizim yaptığımız iyilikleri asla zayi ettirmez ve içlerinde bizim hakkımızda kötülük saklayanların kötülüklerini görür.”* demiştir. Yumuşak bir üslupla yazılmış gibi görünse de mektup sert ifadeler ve tehditler barındırmaktadır. Bunun üzerine halifenin etrafındakiler onun bu konuda bir şeyler yapması için harekete geçtiler. Neticede İbn Mahleban'ın gidip Tuğrul Bey'in gönlünü yumuşatması düşünüldü. İbn Mahleban ise; *“Eğer bu evlenme işi Tuğrul Bey'in istediği gibi sonuçlanmayacaksa, yani biz buna evet demeyeceksek gitmem bir fayda sağlamaz, aksine öfke ve kızgınlığımı artırır.”* diyerek onları bu harekettten vazgeçirdi. Bu konuda son sözün ve izlenecek siyasetin tek merciinin halife olduğu ve onun kesin cevabının beklenmesi yönünde karar alındı (Sevim, 2005: s. 35; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 103; Makdisi, 2009: s. 155).

Tüm bu olumsuz gelişmelerden halife daha çok zarar görmüş olmalı ki karşı çıksa dahi evlilik konusunda olumlu cevap vermek durumunda kaldı. Olumlu cevabı haber alan Tuğrul Bey,

hemen halifenin iktalarının geri verilmesini emretmiş, cereyan eden tatsız olaylardan dolayı özür dilediğini içeren sözleri halifeye bildirilmişti. Böylece uzun zamandır iki ülkeyi ve tarafları geren evlenme sorunu çözümlenerek, herkes rahat bir nefes aldı (Bundarı, 1999: s. 20; Sevim, 2005: s. 35; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 2010: 103; Reşidüddin, 2011: s. 105; İbn Kesîr, 2000: s. 198; Makdisi, 2009: s. 159; Kitapçı, 1994: s. 25-26).

İlk başta bu evliliğe kesin ret cevabı vermeyip şartlar ileri süren halife bir süre sonra bu işten kurtulmanın yollarını aramış, bunu başarabilmek için de elinden gelen her şeyi yapmıştır. Ancak Tuğrul Bey'in bu konudaki kararlılığı, aleni tehditleri ki bunları yazılı metin olarak bırakmayıp uygulamaya koyması ile en sonunda evlilik sözleşmesi gerçekleşebilmişti. Böylece Tuğrul Bey amacına ulaşmış oldu. Evlilik konusunda halifeye verdiği vaatleri de gerçekleştirmedi. Kısacası bu evlilik işindeki mücadele ve izlenen siyasette Tuğrul Bey başarılı halife ise başarısız oldu (Bundarı, 1999: s. 20; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 223; Makdisi, 2009: s. 141).

1. 3. Nikâhın Kıyılması

Tuğrul Bey'in halifenin kızıyla olan nikâhı, Bağdat başkadısının hutbeyi okuması ile 22 Ağustos 1062 Perşembe günü Tebriz kenti dışında kıyılmıştır (Bundarı, 1999: s. 21; Hüseyinî, 1999: s. 15; Sevim, 2005: s. 36; Râvendî, 1999: s. 109; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 107; İbn Kesîr, 2000: s. 199; Köymen, 1976: s. 46; Ayan, 2008: s. 114). Halifenin nikâh konusundaki izin belgesi sayılabilecek mektubunun Tuğrul Bey'e ulaştırılıp nikâh günü huzurunda okunması ve o güne ait olup bitenlerle ilgili olarak Garsunni'ne şunları kaydetmiştir; “*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlıyorum. Selçuklu askerleri Tebriz dışında konakladıktan sonra halifenin nikâh hususundaki isabetli emrinin 22 Ağustos Perşembe günü ikindi vaktinden sonra yerine getirileceği açıklandı. Bu nedenle büyük bir sofraya kuruldu. Sofra, ok atan bir adam büyüklüğünde olan şeker heykelleriyle (tatlılar) doluydu. Vezir Kündüri beni İbn Mahleban görünce vasıflamayı aşan şerefli hizmetin yüceliğinden ötürü ayağa kalkıp saygı gösterdi ve elimi tutarak sofranın başına oturttu, melik ve emirler de hizmete hazır bulunuyorlardı. Bu arada filler ise yağmadan korumak amacıyla sofranın iki tarafına yerleştirilmişti. Fakat şöleden sonra sofraya yağmaya bırakıldı. Ben ve beraberimdekiler sultanın huzuruna alındık, bir tahtta oturan sulta'nın üzerinde çok değerli kumaştan yapılmış bir cübbe (ferace) ve tolga, bunun altında da (pantolon türünden altlık vardı. Melikler ve emirler tahtın çevresinde derecelerine göre duruyorlardı. Ben sultanı selamladıktan sonra oturdum, Amidülmülk beni kendine doğru yakınlaştırıp hoş geldin dedi daha sonra ben ayağa kalkıp halifenin vekâlet mektubunu orada bulunanların ayağa kalkmalarından sonra tahtın önünde okudum. Bana bu vekâlet mektubunu büyük törende de çıkarıp okumam bildirildi. Ben, orada bulunanlar, Amidülmülk ve sultan hep birlikte secdeye kapandık. Daha sonra 400 dirhem ve bir altın dinar olan mihr açıklanınca halifeye yüksek sesle dua edildi ve ululandı. Bu arada Mesud Horasanî adlı bir zat ayağa kalkıp bir konuşma yaptı, bundan sonra Amidülmülk sultanın tahtının önünde her birinin ayarı 10 miskal olan dinarlar saçtı ve bu arada da sultanın otağının kapısının önüne altın ve gümüşler saçıldı. Ben bundan sonra halifenin mektubunu sultana takdim ettim, bu nedenle bize teşekkür ve dua edildi, daha sonra biz hep birlikte ayağa kalktık, bu sırada önümde saçılan saçılardan bana hüsrevanî büyük bir kadeh verdiler. Fakat bunu kaldıramayınca onlar, onu bizzat bulduğum yere kadar getirdiler. Bir de baktım ki bu büyük kadehin içinde 1000 altın ve bir o kadar da gümüş para vardı. Bu arada bana her yıl masraflarımın karşılanması için 10 bin altınlık bir tevki verdi”*” (Bundarı, 1999: s. 21; Hüseyinî, 1999: s. 15; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 107-108; Kitapçı, 1994: s. 27-28).

Nikâh sorununun Tuğrul Bey'in istediği gibi sonuçlanması, onu çok mutlu etmiş ve İbn Kesir'in ifadesine göre Tuğrul Bey, halifenin vekâlet yazısını görünce heyecandan yerlere kapanıp, halife için içten çokça dualar etmiştir. Ayrıca Tuğrul Bey nikâh kıyıldıktan sonra da; “*Ben bundan böyle halifenin kulu ve kölesiyim, üzerimde şu gördüğünüz basit elbisenin dışında ne varsa her şeyim halifenin yoluna feda olsun.*” demiştir (İbn Kesîr, 2000: s. 199; Kitapçı, 1994: s. 28-29).

Mihr konusunda İbnü'l-Cevzi, Muntazam adlı eserinde 400 bin altın olduğunu kaydedip Tuğrul Bey'in; "*Ben halifenin halis kulu ve kölesiyim, ömrümün geri kalan kısmında bütün kazandığım şeyler onun şerefli hizmetine ait olacaktır.*" dediğini kaydetmiştir. Fakat Sıbt, dedesi İbnü'l-Cevzi'nin değil Garsunni'me'nin, halifenin; "*mihr için 400 dirhem ve bir altın almakla Hz. Peygamberin temiz sünnetine uymuştur.*" dediğini daha doğru ve akılcı bularak eserine almıştır (Bundârî, 1999: s. 21; Sevim, 2005: s. 36; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 108; İbn Kesîr, 2000: s. 199).

Bu esnada Tuğrul Bey Reisü'l-Irakeyn ile birlikte Bağdat'a kayda değer hediyeler yollamıştır. Gönderilen hediyeler ise şunlardır:

- 1) 30 Türk askeri (gulam).
- 2) Atlara bindirilmiş 30 cariye ve iki hâdim.
- 3) Altın ve değerli mücevherlerle süslenmiş bir at.
- 4) 10 bin altın.
- 5) Halifenin kızı ve Tuğrul Bey'in eşi için 10 bin altınla birlikte Tuğrul Bey'in ölen eşi Altuncan Hatun'a ait bütün iktaların kendisine verildiğine dair bir ferman ve üzerinde her birinin ağırlığı bir miskal olan takriben 30 habbe bulunan mücevher bir gerdanlık.
- 6) Halifenin eşi için ayrıca 30 bin altın.
- 7) Halifenin torunu Uddetüddin için ise 5 bin altın (Sevim, 2005: s. 36-37; Köymen, 1976: s. 91; Kitapçı, 1994: s. 30).

Bu arada gerekli hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkan Sultan Tuğrul Bey, halifenin kızı ile yapılacak olan nikâhına katılmak için Hoy ve Urmiye üzerinden 10 Ocak cuma günü Bağdat'a ulaşmıştır. Burada kendisine halifenin göndermiş olduğu mektup, cübbe, tolga, giysiler ve kendisine ait bir at verilmiştir. Ertesi gün Sultan Tuğrul Bey halifenin kendisi için özel olarak gönderdiği gemi ile Darü'l-Memleke'ye gitmiştir (İbnü'l-Esîr, 2008: s. 225; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 111).

Esasında ise Tuğrul Bey bu yolculuk sırasında Urmiye'de hastalanmış ve hatta ölmesi durumunda yerine Çağrı Bey'in oğlu olan Süleyman'ın tahta geçmesini, vezir Kündüri'ye uyup onun sözlerinden çıkmamaları yönünde vasiyette dahi bulunmuştur. Orada bulunan devlet ileri gelenleri de bu vasiyete uyacaklarına dair söz vermişlerdir (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 112; Kitapçı, 1994: s. 31). Tuğrul Bey'in yanındaki bir kısım devlet adamları kışın bastırmış olduğunu, bu şekilde Bağdat'a gitmenin zor olduğunu söyleyip kışı evlerinde geçirmek için izin istemişlerdir. İzin verilenlerin dışında geri kalan devlet adamları ve muhafızlarıyla, Tuğrul Bey Bağdat'a doğru hareketine devam etmiştir. Çok soğuk ve sert geçen hava koşulları altında devam eden yolculuk esnasında pek çok hayvan telef olmuşsa da Tuğrul Bey ve adamları Bağdat'a ulaşmayı başarmışlardır. Bağdat'a gelen Selçuklu askerleri şehrin batı kesimine yerleştirilmiştir. Askerlerin ısınmak için evlerin direklerini söküp yakmaları, sokaklarda karşılaştıkları kişilerin sarıklarını alıp başlarına geçirmeleri gibi taşkın ve kanun tanımaz hareketleri, Bağdat'ta huzurun bozulmasına yol açmıştır (Bundârî, 1999: s. 23; Sevim, 2005: 37; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 112).

Vezir Amidülmülk Kündüri, Tuğrul Bey'i temsilen halife ile büyük bir saygı çerçevesinde görüşmüş, ona, Tuğrul Bey'in kızını yani müstakbel eşini götürme isteğini bildirmiştir. Halife ise bu teklifi; "*Gelinin şimdiden teslim edilmesi ve senin de bildiğin gibi bir takım olumsuz şeylerin cereyan etmesi ihtimalinden endişe etmekteyiz, biz daha önce sultan ile kızımızın bir araya gelmesinin (evlenme değil) ancak Hilâfet Sarayı'nda olacağı hususunda sizinle anlaşmıştık.*" diyerek reddetmiştir. Kündüri de buna karşılık olarak; "*Bütün bunlar doğrudur, sultan da bunun böyle olmasını istiyor ve Hilâfet Sarayı'na gitmek niyetindedir. Hâcipler,*

haslar ve gulamlar için başka ikamet yerleri hazırlanmıştır. Bununla birlikte bunların sultandan uzak kalmaları mümkün değildir.” demiştir.

Bu konuşmalardan sonra halifenin kızı Seyyide'nin Darü'l-Memleke'ye gitmesi, onun Tuğrul Bey ile birlikte Bağdat'tan ayrılmaması ve seferlere onunla birlikte gitmemesi ve başkadının bu hususta içtihat üzerine ant içirmesi için hazır olması hususlarında anlaşmaya varılmıştır (Sevim, 2005: s. 37; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 225; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 112).

İleri sürülen şartların kabulüyle 11 Şubat'ta başlayan düğün bir hafta sürmüştür. Tuğrul Bey düğünü Türk adet gelenek ve göreneklerine göre yapmıştır. Buna göre çeyizi herkesin görebileceği bir şekilde teşhir etmiş, büyük bir ziyafet vermiş, ziyafetten sonra yine Türk geleneğine göre sofraya yağma edilmiştir. Nikâhtan sonra ise bugün de varlığını sürdüren “saçı” geleneği yerine getirilmiştir (Köymen, 1976: s. 119; Turan, 2008: s. 141; Merçil, 2002: s. 607). Ayrıca bu düğünün anısına bir altın madalya hazırlanmıştır. Madalyanın iki tarafında da Sultan Tuğrul Bey'in kabartma bir tasviri, onun üzerinde de hâkimiyet sembolü olan ok ve yay işlenmiştir. Ayrıca madalyanın bir tarafına halifenin diğer tarafına da sultanın isimleri yazılmıştır. (Turan, 2003: s. 204; Arslantaş, 1995: s. 150). Hazırlanan bu madalya öyle anlaşılıyor ki yapılan bu evliliğin ve belki de bununla hedeflenen siyasî amacın özeti gibidir. Adeta Selçuklu sultanlığı ve Abbasi hilafeti, Tuğrul Bey'in hâkimiyeti altında bir madalyonun iki yüzü gibi bir araya getirilmiştir.

Sultan Tuğrul Bey ile Seyyide Hatun'un, 17 Şubat Pazartesi 1063'de nikâhları kıyılmıştır. Düğün dolayısıyla Bağdat'ta eğlence çadırları kurulmuş, halk büyük bir sevinç içinde eğlenmiş, davullar ve zurnalar çalınmış, türküler söylenip oyunlar oynanmıştır. Sonunda Seyyide kendisi için özel olarak hazırlanan çadıra gelip, altın işlemeli bir tahta oturmuş, daha sonra sultan da çadıra gelip, Seyyide'nin önünde yer öpmüş, ona saygı ve hizmette bulunmuş, halifeye dua edip hiç oturmaksızın çadırdan çıkmıştır. Seyyide ise ne ayağa kalkmış ne de yüzündeki peçeyi çıkarmıştır. Seyyide'nin çadırından ayrılan Sultan sarayının sahanlığına çıkmıştır. Burada Selçuklu devlet adamları Türkçe şarkılar söyleyip oyunlar oynamışlardır, Tuğrul Bey de bunlara katılıp oyun oynamıştır. Barthold bu oyunlar için; “*Türkler bugünkü zeybek ve harmandalı oyunları gibi bir kalkarak bir oturarak oyun oynuyorlardı, bu herhalde Rusların pliaska ve prisiatki adıyla bilinen oyunun aynısıdır. Ruslar bu oyunu herhalde Türklerden almış olmalıdırlar* (Hüseyinî, 1999: s. 15; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 225; Ebu'l Ferec, 1999: s. 315; İbn Kesîr, 2000: s. 200; Ahmed b. Mahmud, 2011: s. 59; Müneccimbaşı, 2000: s. 26; Köymen, 1976: s. 120; Sevim ve Merçil, 1995: s. 46; Barthold, 2006: s. 89).” demiştir. Faruk Sümer de Tuğrul Bey'in bu denli eğlenmesini; “*Tuğrul Bey yetmiş yaşında olmasına rağmen oyun oynuyordu. Gazneli Mesud'un 25-30 yıl önce bir çöl kasabasını çok gördüğü bu Oğuz beyi şimdi İslam Dünyasının en büyük hükümdarı ve halifenin güveyisi olmuştu.*” şeklinde yorumlamıştır (Sümer,1999: s. 75-76, 121).Tuğrul Bey ertesi gün yine Seyyide'nin yanına gelip, yer öpüp hürmet ve hizmette bulunup çadırdan çıkmıştır. Sultan bu şekilde her gün eşine hediyeler gönderip yanına uğrayıp saygıda bulunmuştur. Hatice Arslan Hatun da Seyyide'ye çok değerli iki gerdanlık, altından yapılmış hüsrevani bir kâse ve büyük kırmızı bir parça yakut göndermiştir. Sultan Tuğrul Bey bu evlenme konusunu gerçekleştiren veziri Kündüri'yi yeni lakaplar, hilat ve hediyeler ile ödüllendirmiştir. Bunun dışında sultan bütün yakın adamlarına da hilatler ve hediyeler vermiş, günlerce şölen sofraları kurdurmuştur (Bundarî, 1999: s. 23-24; Sevim, 2005: s. 38; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 113; İbn Kesîr, 2000: s. 200-201; Ahmet Cevdet Paşa, 1969: s. 235; Turan, 2008: s. 141; Makdisi, 2009: s. 146; Kitapçı, 1994: s. 33-34).

2. Melikşah'ın Kızı Mah Melek Hatun İle Halife Muktedi Biemrillah'ın Evliliği

Sultan Melikşah da başka hanedanlarla evlilikler yapmaya, kendisinden önceki Selçuklu sultanları gibi çok önem vermiştir. Adı sıkça karşımıza çıkan ve Melikşah'ın eşi olan Terken² Hatun Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Hân'ın kızıdır, diğer karısı Zübeyde Hatun da amcası

² Terken unvanı için bk. Turan, 1944: s. 67-73; Gömeç, 2010: s. 107-114.

Emir Yakutî'nin kızıdır. Hanedanlar arası bağları güçlendirmeye önem veren Sultan Melikşah, yine bu amaç doğrultusunda 1086 yılında Muhammed b. Şerefüddeve Müslim ile kız kardeşi Züleyha Hatun'u, Gazne Sultanı İbrahim ile kızı Gevher'i (Rey'den Gazne'ye gönderdiği için Mehdü'l-Irak diye isimlendirilmiştir) evlendirmiştir. Ayrıca Sultan Melikşah 1080/1081 yılında Sultanşah b. Kavurd'a karşı Kirman üzerine sefere çıkmış ancak onun itaatini görünce affedip, yine başka bir kızını onunla evlendirmiştir (Hüseynî, 1999: s. 40; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 327; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 2010: 235; Ayan, 2017: s. 60).

Sultan Melikşah, tüm bu evlilik ağına yeni ve güçlü bir bağ daha eklemek istiyordu. Bu ise Sünnî İslam dünyasının dinî lideri olan halife ile akrabalık tesis etmek anlamına geliyordu. Bu akrabalık ile Melikşah halifeliğin dini gücünden yararlanarak bölgedeki otoritesini arttıracaktı. Ayrıca Sultan Melikşah, bu evlilikten doğacak bir veliahdın halife olması durumunda, tam bir imparatorluk kurmuş olup, Türk cihan hâkimiyetini tesis etmiş olacaktı. Diğer yandan Abbâsî Halifesi Muktedi de böyle bir evlilik ile Selçuklu Devleti'nin siyasî gücünden faydalanmak istiyordu. Nitekim bu yolda ilk teşebbüs Abbâsî halifesinden gelmiştir.

Halife Muktedi Biemrillah, veziri Fahruddevle Muahammed b. Cehîr'i 26 Mart 1082'de bir hilat ve tezyin edilmiş bir binek atı ve çok değerli hediyeler ile İsfahan'a gönderip, sultandan, kızı Mah Melek'i kendisine istetmiştir. İsfahan'a 24 Nisan 1083'de ulaşan Fahruddevle'yi başta Nizâmülmülk ve pek çok devlet adamı karşılamıştır. Fahruddevle ile Nizâmülmülk sultanın eşi ve Mah Melek'in annesi olan Terken Hatun'dan kızını istemişler, Terken Hatun ise; *"Kızımı Gazne Sultanı ve Karahanlı Hükümdarı oğullarına istediler ve bunun için 400.000 altını mihr olarak vereceklerdi. Eğer halife bu miktarı gönderirse o, ötekilerden daha layıktır."* demiştir. Bunun üzerine devreye vefat eden Halife Kaim Biemrillah'ın eşi ve Çağrı Bey'in kızı olan Hatice Arslan Hatun girip Terken Hatun'a; *"Halife ile evlenmesi kızınız için iftihar vesilesi olacaktır, sizin sözünü ettiğiniz Hükümdar ve Sultanların hepsi halifenin kulu ve elçileridir, üstelik halifeden para istenmez."* demiştir. Bu gibi fikri mücadelelerin ve ikna çalışmalarının etkisi ve vezir Nizâmülmülk'ün de ısrarı sonucunda Terken Hatun kızını vermeye razı olmuş ancak yine de süt hakkı olarak 50.000 altın ve mihr olarak da 100.000 altın verilmesi şartlarını ileri sürmüştür. Bu paranın ise 10.000 altınlık olan kısmı peşinen İsfahan'da verilip, gerisi Bağdat'tan gönderilecekti. Ancak Fahruddevle 10.000 altını da veremeyince devreye Sultan Melikşah girmiş ve paranın tamamının Bağdat'tan gönderilmesini isteyerek uzlaşmaya varılmıştır.

Süt hakkı ve mihrin ödenmesi sorunu bir şekilde çözüme kavuşması üzerine Terken Hatun; *"Emirülmüminin, benim kızıma evlenmek suretiyle sahip olmak istiyorsa o takdirde, halasını, annesini, büyük annesini ve öteki yakınlarıyla halifelik ileri gelenlerini, kızın annesine (yani bana) göndermesini istiyorum. Ben de Gazne, Semerkant, Horasan Hatunları ile Selçuklu ülkesinin ileri gelenlerini toplayıp bu evlenme işinin onların huzurunda yapılmasını istiyorum."* demiş, konuyu sadece bu şekliyle bırakmayıp, evliliğin gerçekleşmesi yolunda yeni şartlar ileri sürmeye devam etmiştir. Terken Hatun, ayrıca halifenin kızından başka karısı veya cariyesinin olmaması ve halifenin daima kızının yanında bulunması şartlarını da ileri sürmüş, ancak bunların kabulü ile Melikşah da kızını vermeye razı olmuştur. Böylece görevini tamamlayan Fahruddevle Bağdat'a dönmüştür (Bundarî, 1999: s. 72-73; Sevim, 2005: s. 63-64; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 299; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 241, 244-245; İbn Kesîr, 2000: s. 251-253; Müneccimbaşı, 2000: s. 52; Kafesoğlu, 1973: s. 90; Sevim ve Merçil, 1995: s. 112-113; Turan, 2008: s. 207-208; Arslantaş, 1999: s. 21; Kitapçı, 2008: s. 131-132; Ayan, 2008: s. 13; Kaçın, 2017, s. 75-76).

Sultan Melikşah, Bağdat'ta iken evlenme merasiminin günü kararlaştırıldı. Sultan, kızı Mah Melek Hatun'u İsfahan'dan Bağdat'a getirmesi için eşi Terken Hatun'un yanına Sadüddeve Gevherayin ve Emir Bozan'ı da göndermiştir. Mah Melek Hatun'un çeyizi 130 deve ve 74 katır ile Nisan 1087'de İsfahan'dan Bağdat'a getirilmiştir. Develere çul yerine Rum ipeğinin örtülmesi, katırların renk renk ipeklerle sarılıp, boyunlarına altın ve gümüş çanların takılması

devletin zenginliğinin bir göstergesidir. Mah Melek Hatun altın ve mücevherlerle süslenmiş üzeri örtülü bir mahaffe içinde gelmişti, mahaffenin etrafında ise binitlere binmiş 200 Türk cariyeye vardı. Halifenin annesi ve halası Mah Melek'i almak için saltanat sarayına gelmiş, Terken Hatun da onların önünde yer öpüp kızını teslim etmiştir. Bu şekilde muhteşem bir alay ile Mah Melek Hatun 8 Mayıs 1087 günü Hilâfet Sarayı'na gelmiştir. Düğün nedeniyle Bağdat'ta sokaklar, evler süslerle donatılmış, halk sabaha kadar eğlenmiş, Bağdat'ta eşsiz bir gece yaşanmıştır (Azimî, 1988: s. 27; Sevim, 2005: s. 70; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 329-330; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 279; Selçuk, 1999: s. 109; İbn Kesîr, 2000: s. 267; Ahmed b. Mahmud, 2011: s. 154; Kafesoğlu, 1973: s. 90-91; Sevim ve Merçil, 1995: s. 113; Turan, 2008: s. 208; Kitapçı, 2008: s. 134-139; Ayan, 2017: s. 81-83; Arslantaş, 1999: s. 21; Özdemir, 2008: s. 355; Kaçın, 2017: s. 77-78).

Ertesi gün ise halife muhteşem bir ziyafet tertip edip, saltanat mensuplarını ve düğün nedeniyle gelen misafirleri davet etmiş, burada bütün emirlere, kumandanlara hilatler giydirmiş, ayrıca Terken Hatun ve diğer hatunlara da hilatler göndermiştir. Düğün olayı bu şekilde sonlandıktan sonra Sultan Melikşah, Vezir Nizâmülmülk ile beraber Bağdat'tan ayrılmıştır. Halifenin veziri Fahruddevle de onları Nehrevan'a kadar uğurlamıştır (Bundarî, 1999: s. 82; Sevim, 2005: s. 70; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 330; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 279-280; Ebu'l Ferec, 1999: s. 334; Ahmed b. Mahmud, 2011: s. 154; Kafesoğlu, 1973: s. 91; Sevim ve Merçil, 1995: s. 113-114; Turan, 2008: s. 208; Kitapçı, 2008: s. 139-140).

Bu evliliğin gerçekleşmesinde Vezir Nizâmülmülk'ün rolü ve payı çok büyüktür. O, bu evlilik ile devletin gücünün sergileneceğini ve sultanın diğer hükümdarlar karşısında diplomatik bir üstünlük kazanacağını, dinî ve siyasî otoritenin birleşmesi yönünde önemli bir adım olacağını düşünmüştür. Ayrıca Nizâmülmülk, kızı Zübeyde'yi de Amidüdevle ile evlendirmişti. Bu evlilikten bir erkek çocuk doğduktan sonra, loğusa iken Zübeyde ve çocuğu ölmüş, ikisi de Halifelik Sarayı'na gömülmüştür. Böyle bir uygulamanın daha önce kimseye yapılmamış olması, Vezir Nizâmülmülk'ün halifelik makamınca ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir (Bundarî, 1999: s. 53; İbnü'l-Esîr, 2008: s. 289; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2011: s. 251).

3. Sonuç

Devletlerarası ebedî dostluk da düşmanlık da yoktur sözünün önemli örneklerinden biri Selçuklu-Abbasî ilişkileri ile izlenebilmektedir. Bu iki devlet farklı nedenlerle birbirlerine ihtiyaç duymuş, ihtiyaçların meydana getirdiği yakınlaşmanın yanında, çıkarların gölgesinde karşılıklı pek çok çatışmalar da vuku bulmuştur. Büyük Selçukluların güçlenmeye, İslam dünyasında yer edinmeye başladığı dönemde Abbasî halifeliği, siyasî diğer bir güç olan Şîî Büveyhilerin tahakkümü altında bulunuyordu. Büyük baskılara maruz kalan Abbasî halifelerini bu durumdan, İslam tarihine yeni bir güç olarak giren ve heyecanlı bir Sünnî İslam savunucusu olan Selçuklular kurtarmıştır. Ancak Selçukluların belki de ilk hedefleri, İslam dünyasında önce yer edininip, ardından liderlik bayrağını ellerinde bulundurmaktı. Buna giden başlıca yol da Abbasî halifeleri ile ilişkilerin iyi düzeyde seyretmesiydi. Ancak denilebilir ki Selçuklu sultanları, Abbasî halifelerini büyük bir baskıdan kurtarmakla beraber tamamen özgür de bırakmamışlardır. Onların politikası, siyasî gücü ellerinde bulundurup, dinî gücü de yine kendi kontrollerinde olan Abbasîlere vererek dünyevî ve uhrevî gücü elde etmektir. Fakat burada önemli bir mesele vardır. Şöyle ki; Abbasî halifeleri de siyasî gücü, Selçuklu sultanlarının istedikleri yönde bırakmak şöyle dursun, kendi bünyelerine almak istiyorlardı. Bu nedenle Selçuklular meşruiyet kaynağı ve dinî lider olarak Abbasîleri görüp onların bu gücüne, Abbasî halifeleri de İslam dünyasında Selçuklu siyasî korumasına ve gücüne ihtiyaç duyuyorlardı.

Her iki taraf da bir diğerine duyduğu ihtiyaç nedeniyle bağları kuvvetlendirme yoluna gidiyordu ki bu yolda önemli bir araç, evliliklerdi. Ortaçağ İslam dünyasında önemli bir durum olan siyasî evlilikler, esasında devletlerin savaş ve barış durumunda sürekli başvurdukları bir nefes alma yöntemi, güçleri birleştirme veya günü geldiğinde karşı tarafta hak iddia etmenin önemli birer aracıydı. Büyük Selçuklular da tarih sahnesinde yer almaya başlamalarından çok kısa bir süre

sonra, İslam dünyasının dinî lideri ve yine lider olmasa da önemli siyasî gücü olan Abbâsî halifeliği ile ilişkilere başlamıştı. Kısa sürede büyük gelişmeler gösteren Selçuklu-Abbâsî ilişkilerini Sultan Tuğrul, farklı boyuta taşımış, İslam dünyasının çok da alışık olmadığı, halifenin kızıyla evlenme mevzusunu gündeme getirmişti. Bunda şüphesiz Sultan Tuğrul'un dinî hassasiyeti ve uhrevî emelleri de etkiliydi. Ancak, belki de en önemlisi böylece dünyevî ve dinî yetkileri daha güçlü bir şekilde Selçuklu bünyesinde toplamaktı. Bu dönemde Selçuklular, İslam dünyasında önemli bir güç olmakla beraber lider olmadıkları için halifeler başlangıçta Selçuklulara karşı daha mesafeli durmuşlardır. Bu nedenle Sultan Tuğrul, evliliğini çok güç şartlarda gerçekleştirebilmiştir. Ancak Selçukluların hızla güçlenip yükselmeleri ile İslam dünyasında siyasî lider duruma gelmeleri, Abbâsî halifeleriyle olan konumlarını değiştirmişti. Artık sıhriyet bağı talep eden yer değiştirmiş, Selçuklu sultanı değil Abbâsî halifesi bu konuda ısrar eden taraf olmuştu. Sultan Melikşah döneminde Abbâsî halifeleri artık neredeyse sadece dinî gücü elinde tuttuğu için, siyasî ve ekonomik sebeplerle Selçuklularla ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Artık meşruiyetini ve liderliği İslam dünyasına kabul ettirmiş olan Selçuklular, Abbâsîlere eskisi kadar ihtiyaç duymuyor, bu nedenle de evlilik konusunda artık isteksiz olan taraf Selçuklular oluyordu.

Yalnızca bu iki örnek özelinden hareketle dahi, hanedanlıklar arası evlilikler her ne kadar dini veya ruhanî bir maske ile örtülmeye çalışılsa dahi, bunun aslında ne kadar siyasî bir girişim olduğu gözler önüne serilmektedir. Sonuç olarak, ülkelerin hedefleri veya güçleri hükümdar ailelerin evliliklerini şekillendirmiştir denilebileceği gibi, tersine bir okuma yapacak olursak, bu tarz evlilikler üzerinden ülkelerin siyasî hedeflerini ve güçlerini deşifre etmek de pek âlâ mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmud. (2011), *Selçuknâme*, haz. E. Merçil, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Ahmet Cevdet Paşa. (1969), *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih- i Hulefâ*, II, İstanbul, Bedir Yayınları.
- Alptekin, C. (1992), “Büyük Selçuklular”, *DGBİT*, VII, İstanbul, Çağ Yayınları, ss. 95-229.
- Altundağ, Ş. (1993), “Kaim”, *İA*, VI, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, ss.102- 104.
- Arslantaş, Y. (1995), “Büyük Selçuklu Devleti ile Abbasî Halifeliği Arasında ilk Münasebetler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, ss. 143- 151.
- Arslantaş, Y. (1999), “Alp Arslan ve Melikşah Döneminde Selçuklu- Abbasî Münasebetleri”, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, S. 155, ss. 17-24.
- Ayan, E. (2008), “Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasi Evlilikleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 173, ss.109-128.
- Ayan, E. (2017), *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*, Ankara, Gece Kitaplığı.
- Azimî. (1988), *Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (h.430–538/1038/39–1143/44)*, yay. A. Sevim, Ankara, TTK Yayınları.
- Barthold, V. V. (2006), *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. K. Y. Koprman ve İ. Aka, Ankara, TTK Yayınları.
- Bundarî, Feth b. Ali b. Muhammed el- İsfahani. (1999), *Zübdetü'n- Nusra ve Nuhbetu'l- Usra* (nşr.) M. Th. Houtsma,(1889) Leiden, (trc) K. Burslan, (1999), *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul, TTK Yayınları.
- Ebu'l Ferec, Gregory (Bar Habraeus). (1999), *Ebu'l- Ferec Tarihi I*, (çvr.) Ö. R. Doğrul), Ankara, TTK Yayınları.
- Genç, S. (2002), “Tuğrul Bey Zamanında Selçuklu- Abbasî İlişkileri”, *Türkler*, IV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, ss. 639-658.
- Gömeç, S. (2010), “Terken Unvanı Hakkında”, *Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S. 17 (2), Ankara, ss. 107- 114.
- İbn Kesîr. (2000), *el- Bidâye ve'n- Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII, çvr. M. Keskin, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- İbnü'l- Esîr. (2008), “*El Kamil Fi't- Tarih*, (nşr.) C. J. Tornberg, (1851- 1876), Leiden, trc. A. Ağırakça vd., (2008), *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't- Tarih*, VIII, İstanbul, Hikmet Neşriyat.
- Kaçın, B. (2017), *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Kafesoğlu, İ. (1973), *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Kapaşahin, M. (2012), “Büyük Selçuklu Sultanları İle Abbasî Halifelerinin İlişkileri”, *History Studies Dergisi*, S. 4, ss. 191-217.
- Kitapçı, Z. (1992) “Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ve Abbasi Hilafetinin Türk Varlığı İle Fiilî Bütünleşme Olayı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Konya, ss.117-122.
- Kitapçı, Z. (1994), “Asrın Olayı Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin Halife el- Kaim'in Kızı Seyyide İle Evlenmesi ve Bazı Tarihi Gerçekler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Konya, ss. 13- 42.

- Kitapçı, Z. (2008), *Orta Doğu ve Eski Hilâfet Ülkelerinde Türk ve Selçuklu Hatunları*, Konya, Yedi Kubbe Yayınları.
- Köymen, M. A. (1976), *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köymen, M. A. (2004), *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları.
- Kuşçu, A. D. (2010) “Büyük Selçuklu Devleti’nin Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, Konya, ss. 637-664.
- Makdisi, G. (2009), “Tuğrul Bey’in Evliliği”, çvr. M. Alican, *Tarih Okulu Dergisi*, İzmir, S. 3, ss.139-159.
- Merçil, E. (2002), “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, *Türkler*, IV, Ankara, ss. 597-633.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu’l- Âlâ. (1971), *Selçuklular Tarihi*, trc. A. Genceli, Ankara, Hilal Yayınları.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah. (2000), *Câmiu’-d-Düvel*, *Selçuklular Tarihi*, I, yay. A. Öngül, İzmir, Akademi Kitabevi.
- Özdemir, M. N. (2008), “Abbâsî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya, ss. 315-367.
- Râvendî. (1999), *Râhatu’s-sudûr ve âyetu’s- surûr I*, nşr. M. İkbâl, (1921), London, trc. A. Ateş, Ankara, TTK Yayınları.
- Reşideddin. (2011), *Câmiu’-t- Tevârih Selçuklu Devleti*, çvr. E. Göksu ve İ. H. Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Sadreddin el-Hüseynî. (1999), *Ahbâru’-d- Devleti’s- Selçukiyye*, nşr. M. İkbâl, (1933), Lahor, trc. N. Lugal, Ankara, TTK Yayınları.
- Selçuk, H. K. (1999), “İbn Hallikan’ın Vefayatü’l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklu Devlet ve İlim Adamları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Kayseri, ss. 105-114.
- Sevim, A. (2005), “İbnü’l- Cevzî’nin El- Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (H. 430- 485= 1038- 1092)”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XXVI/30, ss.1-84.
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları.
- Sıbt İbnü’l-Cevzî. (2011), *Mirâtü’z- Zaman fî Tarihi’l- A’yân’da Selçuklular*, yay. A. Sevim, Ankara, TTK Yayınları.
- Turan, O. (1944), “Terken Unvanı”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, Ankara, ss. 67- 73.
- Turan, O. (2003), *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Turan, O. (2008), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul, Ötüken Yayınları.